

Oláh Róbert

*ARANY JÁNOS NAGYKŐRÖSI ÉVEI (1851–1860) A LEVELEZÉSEI
TÜKRÉBEN III. – AZ ELSŐ TELJES KŐRÖSI ÉV (1852)*

Absztrakt

Arany János nagykőrösi éveinek (1851–1860) levelezései szerinti teljes, évek szerinti bemutatása még nem valósult meg, csupán az ezen dokumentumok összehasonlítás nélküli, kritikai kiadására került sor. Céлом volt Arany első Nagykőrösön töltött teljes évét levelezései címzettjei szerint csoportosítva bemutatni (1. család (Ercseyek Szalontáról); 2. egykori tanítványok (Tiszáék Gesztről); 3. barátok (Tompa Hanváról); 4. szakmai kapcsolatok), továbbá a költő személyiségének sokszínűségét sorai tükrében visszaadni. Látható, hogy számos stílus és hangulat megjelenik Arany különböző címzetteknek küldött leveleiben. Kutatásomban az érintett év valamennyi levelezését feldolgoztam, amely során sikerült a költői és magánéleti összefüggéseket is feltárnom. Jelen írás a korábbi műveim (Oláh, 2021a; Oláh, 2021b) folytatásaként alátámasztja azon véleményemet, hogy az 1848-as eseményeket követő és a kiegyezést megelőző időszak korszellemét Arany lelki világának tanulmányozásával jobban megérthetjük, hiszen levelei az élet minden területét lefedik, legyen szó akár a mindennapos anyagi problémákról vagy éppen egy császári vizsgálatról való félelemről. Ezzel párhuzamban közelebb kerül hozzánk a XIX. század világa és a magyarság talán legnagyobb költője, aki balladáit megírásának helyszínéül Nagy-kőröst választotta.

Kulcsszavak: Arany János; nagykőrösi évek levelezése; XIX. századi korszellem

Bevezetés

Arany János nagykőrösi éveinek (1851-1860) a levelezései tükrében történő feltárására még nem került sor. Ennek egyik fő oka lehet egyrészt a költő nagyszámú és kiterjedt levelezése, másrészt, hogy bár a megjelent kritikai kiadások szöveghűen közlik a levélváltásokat, azok magyarázatára valószínűsíthetően pont a terjedelmi okok, illetve a összefüggések komplexitása miatt még nem került sor. Jelen írásomban a korábbi idevágó műveimtől eltérően (Oláh, 2020; Oláh, 2021a és Oláh, 2021b) nem kronológiai sorrendben mutatom be Arany 1852-es évét, hanem az adott év levelezésének elemzése révén feltárom a koszorús költő kapcsolatát főbb levelezőpartnereivel. Természetesen ezen írásomban is feldolgozom az Arany által hátrahagyott, valamennyi fellelhető írásos emléket. Ezen levelek alapján – amelyek címzésében Nagy-kőrös áll – a város méltán nevezi magát „Arany városának”.

A levelezések részletes bemutatása mellett sor kerül a levelezőpartnerek személyének, társadalmi helyzetének és Arannyal való kapcsolatának ismertetésére. A kutatómunka során törekedtem a XIX. századi korszellem megragadására, így alkotva képet ezen mozgalmas évszázadról. Arany életútjának egy olyan fontos, de egyben nehéz állomásához ért Nagy-kőrösön, amikor leveleiben nem minden esetben a sokak által jól

ismert költő, hanem a családszerető, gondoskodó édesapa, a tanító és a szűnni nem akaró alkotó mutatkozott meg. 1852-ben Arany leveleinek címzettjei kevésbé a szakma képviselői közül kerültek ki, inkább a poéta érzelmi oldala nyilvánult meg rokonainak, barátainak, tanítványainak címzett soraiból. A nagykőrösi éveket megelőzően Aranynak több időszaka volt, amelyek az éppen regnáló elnyomó rendszerek különbségeit megvilágítva értelmezhetők, melyről Keresztury (1974) így fogalmazott: „A reformradikalizmus eszményeit a harc leverése után is őrző-ápoló írók ezért is egyre inkább elvesztették társadalmi háttérüket. ... Arany válságának ez is oka. De változtak a világpolitikai körülmények is.” (Keresztury, 1974, pp. 96–97). Ezen válságok és politikai változások rányomták a bélyegüket Arany kedélyére is. Nagykőrösön a beilleszkedés nem volt azonnali és zökkenőmentes, ugyanakkor mivel Arany minden élethelyzetben megtalálta a „közép utat”, családjával új otthonra lelt az „Alföld szívében”.

1852-ből 92 levél maradt fenn Keresztury (1982) alapján. Arany egy levelet írt Ercsey János (1812–1882), majd hat másikat Ercsey Sándor (1827–1898) sógorainak Nagyszalontára, akitől az érintett időszakban a költő nyolc levelet kapott. Ez a teljes postafordulatok bő 15%-a. Korábbi geszti tanártársához és barátjához, Kovács Jánoshoz (1816–1906) ugyan csak egy levelet címzett a költő, de világutazó kollégája öt levelet is írt Aranyhoz a vizsgált időszakban. Arany János 10 levelet küldött Tisza Domokosnak (1837–1856), Tisza pedig tizenöt levélben kereste fel a költőt a vizsgált időszakban. Egy ízben Tisza Lajosné Teleki Julianna (1805–1863) is megkereste levélben Arany Jánost. A Tisza családhoz kapcsolódó – a Kovács Jánossal való levelezést ideszámítva – levelezések az 1852. évi teljes levélváltások közel 35%-át tették ki (32 darab levél). Ha Nagyszalonta és Geszt településeket egyként kezeljük – lévén a kettő között csupán mintegy 10 km a távolság –, akkor láthatjuk, hogy a 92 levélből 47 levél, azaz a teljes levelezés több, mint fele Arany szülőföldjével volt kapcsolatos. Ez jól jelzi a költő ragaszkodását, melyet így fogalmazott meg a poéta 1865 körül kelt Szülőföldemhez című versében: „Én kis hazám a nagy hazában, / Szalonta, vedd az éneket! / / Te a meleg szív vagy nekem!” (Keresztury & Keresztury, 1973, p. 360).

Arany leveleinek áttekintése során látható, hogy Tompa Mihállyal (1817–1868) ugyancsak élénk levelezést folytatott. Ennek oka, hogy mély barátság alakult ki kettejük között, mely egészen a népi-nemzeti irodalmi irányzat költőjének haláláig tartott. 1852-ben Arany tizenkettő levelet kapott Tompától, míg vissza hat levél érkezett. A Tompával folytatott levelezésből, eszmecserekből feltárulnak a kor társadalmi és kulturális változásai, valamint a két költő ezekkel kapcsolatos magánvéleménye is.

A fentiek mellett elemeztem továbbá feleségének, Ercsey Juliannának (1818–1885), valamint a költő-és tanártársaknak, illetve kiadóknak írt leveleket is, így mutatva be Arany első teljes nagykőrösi évét.

Levelezés az Ercseyekkel

Arany János a felesége révén került rokoni kapcsolatba a híres szalontai családdal, az Ercseyekkel. Arany Jánosné Ercsey Julianna egyik testvérének, Jánosnak címezte a költő az 1852. évi első levelét, mely sajnos elveszett és csupán egy utalás maradt fenn erről egy másik, szintén újév napján, de ezúttal Ercsey Sándornak küldött utóiratban: „Janinak is

zártam ide egy pár sort légy szíves kezébe juttatni.” (Keresztury, 1982, p. 8). Meg kell említenünk, hogy nem maradt fenn Arany és Ercsey János közötti korábbi levélváltás, sőt, az említett sógor erre a levélre sem válaszolt mint az látható a költő Ercsey Sándornak küldött 1852. május 31-i soraiból: „Jani olly csókolni való fiú, hogy küldött levelemre még mostanig sem válaszolt. ... tudasd állapotunkat (melly se jobb se rosszabb mint szokása) s tedd bizonyossá, hogy mi nem nehezteltünk, s nem neheztelünk, arra semmi rationabilis okunk nem lévén – de ő talán?” (Keresztury, 1982, p. 57). A levélből kitűnik Arany sógorának vélt vagy valós neheztelése. Keresztury (1982) rámutatott, hogy Aranyék szalontai házának megvásárlásához egykoron a költő Jánostól vett fel kölcsönt, melyet csak 1856-ban sikerült teljesen visszafizetnie. Arany a későbbiekben csak 1855. június 30-i és augusztus 12-i dátummal kereste meg Jánost, mely levelek és az előbbire kapott válasz sajnos elveszett, de az utóbbi tartalma mégis ismert, ugyanis a sályi jegyző sógor Arany tartozását magában számba vette és erről értesítette a költőt. A rokonok közötti esetleges nézeteltérés rendeződött, hiszen H. Fekete (1958) művében rámutatott egy, az 1864. szeptember 20-án Pesten kelt adásvételi szerződésre, amelyben a költő és a felesége, valamint Ercsey János közösen vásároltak egy birtokot az anthi (Anth a mai Romániában Nagyszalontához közeli határ menti falu) térségben.

Arany másik sógorával, Ercsey Sándorral élénkebb és bizalmasabb levelezést folytatott, lévén, hogy ő volt a költő szalontai intézője. Arany 1852-es újévi levelében – reagálva Ercsey 1851. november 15-i levelére, melyben sógora megpróbált lelket önteni a költőbe, aki kezdetben borúsan látta kőrösi helyzetét (Oláh, 2021b) – azonnal szabadkozik szokásos késlekedése miatt: „Leveled bizony jó minap vettem már, de csak halasztám a választ: mignem az új év kizaklatott tétlenségemből, intésül szolgálva, hogy javítsam meg magamat.” (Keresztury, 1982, p. 7). Emellett Arany panaszkodik, hogy küldeményei Nagykőrösre és nem Szalontára érkeznek: „... lám még sem érték fel észszel, hogy az előfizetőket talán nem hoztam mind el magammal Kőrösre.” (Keresztury, 1982, p. 8). Írásából kitűnik, hogy Arany kezd beilleszkedni az új otthonába: „Különben mi itt megvagyunk. Egészségünk jó, mindennapi kenyérünk még eddig nem hiányzott – nem ázunk, nem fázunk és ... pipázunk: mi kell több a boldogságra?” (Keresztury, 1982, p. 8). Arany egy ma is „élő”, általa addig nem ismert kőrösi hagyományt is megemléltett levelében, miszerint ha valaki nem látogatja meg névnapján az ünnepeletet, akkor „ugy veszik, hogy eo ipso fel van mondva a barátság. Ez az itteni etiquette!” (Keresztury, 1982, p. 8).

Ercsey 1852. február 2-i válaszlevelében 20 pengő forintot küldött Aranyak házbér jogcímen. Emellett így tájékoztatta a költőt: „Szalontán a rablások napi renden vannak, s reám is mint afféle pénzes emberre rám találnak törni”, illetve „N. Kőrösön is pénz a pénz” (Keresztury, 1982, p. 19). Ezen véleményét tovább árnyalta újabb szalontai hírekkel, ugyanis a helyi szórakozásuk mellett egy, a Nagy Sándor (1825–1885) lelkész és Kenyeres János (1818–1881) császári szolgabíró között kialakult pereskedésről írt, amelyben Ravazdi István (?-?) megyefőnök Kenyeresnek adott igazat, míg ezzel Nagy nem értett egyet. Tudnunk kell, hogy Ercsey Kenyerest pártolta, hiszen Arany a korábbi írónoki állását neki köszönhetette. A főispán végül új vizsgálatot indított, amelyről Ercsey igen szabadosan és pejoratívan így írt: „Minek következtében a becsületesség ama szép két

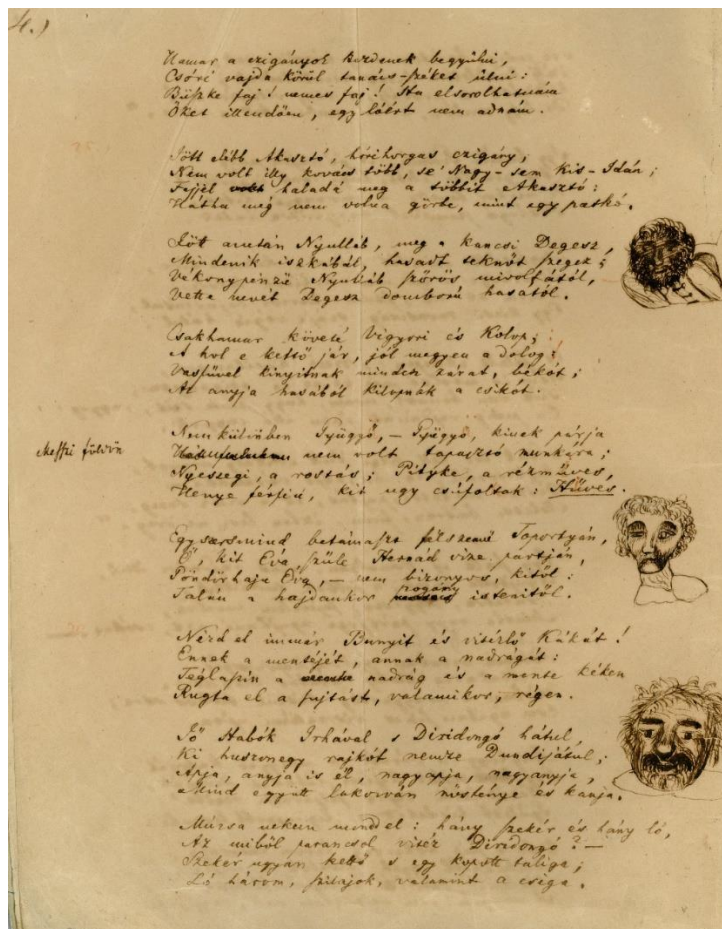
mákvirága és példánya, a közelebbi múlt héten kersztül fingattatott; de hogy e fingatásnak mi lesz eredménye, az még a jövő titka.” (Keresztury, 1982, p. 20). Emellett Ercsey reflektált arra, hogy „Jani, mióta bátyámék Szalontáról elmentek, nem volt nálunk.” (Keresztury, 1982, p. 20), azaz János vélhetőleg igencsak neheztelt Aranyékra. A kőrösi poéta válasza sem maradt el, amely február 28-i keltezéssel érkezett Szalontára. Ebben Arany beszámolt új munkájáról és beilleszkedéséről, megfogalmazva mára szállóigévé vált sorait: „... noha egy idő óta már itt is jobban találjuk magunkat, s reményünk van, hogy vagy megszokunk, vagy megszökünk.” (Keresztury, 1982, p. 28). Arany továbbá írt Tompa Mihály Nagykőrösön tett látogatásáról, kiemelve, hogy „szüksége is volt” a költőtársa által keltett jókedvre. „... örökké röhögtetett bennünket élceivel s anecdotáival. E három nap valóságos óáz kőrösi életem Saharájában!” (Keresztury, 1982, p. 28). Utóbbi gondolata mutatja, hogy Arany még nem érezte magát igazán otthon Nagykőrösön, bár Ercseyék szórakozásának apropóján – ugyanis ezüstlakodalomra voltak hivatalosak – elmesélte saját helyi élményét, amelyre szívesen gondolt, hiszen „nem kell költeni semmire, még is ehetni ihatni, a mennyi csak belénk fér. ... s a luxus, az perse pesti.” (Keresztury, 1982, p. 29). Arany három ilyen rendezvényről és emellett több, mesteremberek által rendezett téli bálról is beszámolt, amely mutatja, hogy igen aktív társasági életet éltek a nagykőrösiek. Levelének zárásaként Arany kitért az Ercsey Jánossal való konfliktusára, feltárva, hogy az említett sógor írt Arany Jánosnénak, amelyben annak bocsánatát kérte, továbbá köszöntötte Kenyereséket is, amellyel a fent említett pereskedésben állást foglalt.

Ercsey igen hamar, március 13-i dátummal válaszolt is Aranynak, amelyben kitért a költő korábbi levelében részletesen leírt kerti munkálatokra. Arany ezen időszakban egy igen kicsi kerttel rendelkező házban élt a családjával és vágyott a természet közelségére. Ercsey igen részletesen beszámolt a helyi viszonyokról és hírekről, kiderült, hogy Aranyék házának bérlője (Sántha Gyula) nem tartja rendben az ingatlan. Hasonló probléma volt a korábbi bérlővel (Debreczeni János) is, akit hirtelen természete és hajszíne miatt Szalontán „Piros kakasnak” neveztek, és akinek fia egykoron klarinétgyakorlásával zavarta Aranyt a Toldi megírása közben (Keresztury, 1982). A beszámolójában Ercsey kitért János testvérére, akiről így tudhatjuk meg végül, hogy Aranyékra a szalontai ingatlanjuk megvásárlásához adott 600 forintos kölcsön miatt neheztelt. A költő ezen levélre nem válaszolt, mint ahogy Ercsey soron következő, április 29-i levelére sem, melyben sógora így kezdte sorait: „Jelen soraim egészen gazdasági tárgyúak lesznek...” (Keresztury, 1982, p. 48). Ercsey ifj. Péczely József (1789–1849) pedagógus, költő és történész költői díjak 1840. március 1-i átadóján elhangzott beszédéből idézett: „Öröm, és fájdalom járja át keblemet...” (Péczely, 1841, p. 164). Ercsey azért idézte Péczelyt, mert míg a rá bízott föld egyik fele kiváló hozamot hozott köszönhetően annak, hogy követte Arany korábbi tanácsait, addig a másik fele pont ennek ellenkezőjével volt jellemezhető: „S fáradtságom nem is maradt volna hiába, ha az úr istennek, az idő mivoltában hideg szeleket nem méltóztatott volna fingani, s ez által a különben termendett gyümölcsben kárt tenni.” (Keresztury, 1982, p. 48). Ezt követően az intéző, azaz Ercsey az alábbiak szerint vélekedett az ingatlanról, melyet Sántha Gyula albérlőre bízta: „el fog pusztulni azon szállás, melly csak egy gazda és kivált egy gazdasszony folytonos gondja és tisztán tartása által tétethetik lakhatóvá.” (Keresztury, 1982, p. 49), amelyből jól látszik, hogy a

XIX. század derekán is nehéz volt jó albérlőt találni. Bár a levél végét Ercsey úgy zárta, hogy „Válaszát elvárom bátyámnak.” (Keresztury, 1982, p. 50), Arany nem írt, hiszen május 8-án Ercsey újabb levéllel kereste fel a költőt, amelyben a házjavítással és ennek költségeivel kapcsolatosan várt választ. Itt Ercsey leírta, hogy testvérét, Ercsey Károlyt (1824–1872) és Arany János testvérét, Arany Sárát (1792–1853) elhívta véleményt mondani a javításokról. Záró soraiban az intéző azt írta, hogy „Különben Szalontán nincs semmi egyéb újság...” (Keresztury, 1982, p. 51), amely szöfordulat rendre előfordul Ercsey leveleiben.

Arany a fenti levelekre szinte azonnal, május 11-i keltezéssel igen terjedelmesen válaszolt is, amelyben szorgalmazza Ercsey közbenjárását a minél olcsóbb szakember megtalálásában. Emellett Arany instrukciókat is adott, hogy miként lehetne a szóban forgó ingatlant felújítani. A költő megemlítette, hogy Ercsey igen szűkszavú Szalontát illetően, ugyanis „Ujságot sohasem írsz: azt sem tudom, élnek-e hálnak-e azon a vidéken az emberek.” (Keresztury, 1982, p. 52). Majd elújságotla, hogy A nagyidai cigányok művét (1851) ki fogják adni. A mű eredetijét ma is Nagykőrösön, a helyi, Arany János nevét viselő muzeális gyűjteményben őrzik, különlegessége, hogy azt Arany a saját rajzaival illusztrálta.

1. sz. kép: A nagyidai cigányok (1851) eredetije Arany János saját kezű illusztrációival

Forrás: Arany, 1851

Arany ezt követően az időjárásról értekezett, amely értékes adat nem csupán Nagykőrös, hanem a Duna-Tisza-közének éghajlati vizsgálódásai kapcsán is: „Iszonyú szárazság! Martius közepe óta nem esett húsz szem eső; felétek Aprilisban hónap kellett lenni, de nálunk nem volt...” (Keresztury, 1982, pp. 52–53). Zárásként a költő a családjáról igen értékes információkat osztott meg, ugyanis felesége szolgáló híjján sok munkát vállalt magára, de ennek ellenére „vígán él, ismerős a fél várossal, keresik ismeretségét a nők, s majd nem kézről kézre kapják, hordják mindenfelé, híják mindenüvé ecetr.” (Keresztury, 1982, p. 53). Arany a lányáról, Arany Juliannáról (1841–1865) is írt, mégpedig, hogy „ugy látszik, teljesen kiépült, hízik és nő.” (Keresztury, 1982, p. 53), azaz „kész nővé vált” a kis Juliska. Ellenben Laciként becézett fia, Arany László (1844–1898) „épen olly retkes, mint Szalontán” (Keresztury, 1982, p. 53), mivel szabadidejében Nagykőrösön madártollakat, faleveleket és tojánhéjakat gyűjtött, illetve kirándulásai során összekoszolta magát, épp úgy, mint kisgyermek korában a szalontai családi háznál játék közben. Ercsey ezen levélre május 25-i dátummal azonnal válaszolt, levelében így írt a geszti papról: „Némelly embereknek, s kivált kevert eszű korhel frátereknek, különös gyönyörűségek telik abban, ha jókat hazudnak, s találnak olyanokra, kik hazugságaikat elhiszik. – Illyen forma fráter pedig a geszti pap.” (Keresztury, 1982, p. 54). Ecsery kiderítette, hogy az említett pap, Szabó József (1829–1853) nem mondott igazat a helyi templom építésével kapcsolatosan. Emellett Ercsey kifejtette, hogy „most olly irtózatossá drágaság van valamint mindenben, úgy az építészeti anyagban is, hogy azt képzelni is – alig lehet.” (Keresztury, 1982, p. 54). Ercsey a részletes, felújítással kapcsolatos beszámolója mellett a költségek összefoglalóját is megküldte Aranyak, amely sajnos elveszett. Az intéző reagált a poéta időjárással kapcsolatos megállapításaira, közölve, hogy Szalontán a tél múltával bőséges volt a csapadék, továbbá kifejtette negatív véleményét Kenyeresrel kapcsolatosan, akivel egy földvásárlási ügy kapcsán konfrontálódott: „ez a mindentelnyelni kívánó akasztófára való kopasz Kenyeres kiütött” (Keresztury, 1982, p. 55). Ercsey méltán volt dühös, hiszen Kenyeresnek már volt két földje, amely mellett igazán nem szűkölködtek anyagiakban, továbbá a szolgabíró neje a lottón is nyert (Keresztury, 1982). Természetesen nem maradt el a kőrösi tanár-poéta válasza sem, amely május 31-i keltezéssel érkezett Szalontára és amelyben Arany kifejtette, hogy bár sajnálja, de komolyabb pénzüsszeget nem tud előteremteni a szalontai ház tatarozására. Emellett megemlítette, hogy „A császár, mint beszélük 11-én fog itten keresztül menni Kecskemétre és tovább.” (Keresztury, 1982, p. 56), amelyről Arany Ercsey-vel nem értekezett bővebben. Ugyanakkor Arany Tisza Domokosnak írt június 19-én kelt levelében az üggyel kapcsolatosan így fogalmazott: „mi már keresztül estünk mindeneken” (Keresztury, 1982, p. 64). A Pesti Napló címlapon tudósított a császári látogatásról – amelyet a Magyar Hirlap is átvett –, a június 15-i lapszámban így olvashatunk erről: „az út tovább folytatása alatt Kőrösön és Kecskeméten a polgármesterek magyar beszédben mutaták be hódolataikat, melyre Ő Felsége ugyanazon nyelven kegyelemteljesen válaszolni méltóztatott.” (Török, 1852, p. 1). Arany emellett beszámolt Ercseynek arról, hogy sem a kőrösi, sem a kecskeméti gimnázium nem kapta még meg (mint ahogy egy protestáns intézmény sem) a nyilvánossági jogot, azaz annak engedélyezését, hogy az intézményekben nyolcosztályos képzésben érettségi

bizonyítványt szerezhessenek a diákok. (Míg Nagykőrösön a pénzalap biztosított volt, Kecskeméten nem.) Korábbi munkámban (Oláh, 2021b) rámutattam, hogy Szász Károly (1829–1905) lelkész, költő, drámaíró, műfordító, esztéta, politikus, tanártárs 1851. október 18-i levelében próbálta Aranyt meggyőzni a Nagykőrösre költözéssel kapcsolatosan: „Kőrösön az iskola ügye teljesen biztos lábon áll, Kecskeméten ellenben nagyon is bizonytalan...” (Keresztury, 1975, p. 397). 1853-ban miniszteri rendelettel megkapta a gimnázium ezt a jogot, elsőként a református iskolák közül. Végül Arany érdeklődött a szalontai hírek felől, továbbá üzent Ercsey Jánosnak, hogy ne nehezteljen rá. Levelét a költő a család üdvözlétével, illetve Laci fia jellemzésével zárta, mely szerint: „Laczi épen olly csóré, mint Szalontán, de nő kegyetlenül.” (Keresztury, 1982, p. 57).

Ercsey a fenti levélre közel két hónappal később, július 25-i keltezéssel válaszolt, amely szokatlanul nagy késés, amelyet így indokolt a szalontai sógor: „mindig akadályul szolgált hol egy, hol más dolgom, hol pedig a restség.” (Keresztury, 1982, p. 81). A szalontai földek és ingatlan ügyintézése bizonyára lefoglalta Ercseyt, ezért sem tudott Aranynak azonnal válaszolni, de levelében tájékoztatta a költőt, hogy a tető, a híd, a kerítés és a kút javítása igen költséges lenne és csaknem újat lenne érdemes a javítás helyett építeni. Emellett Ercsey további szomorú hírekről számolt be – „Az úr istennek különös passiója jött mostanában nekem malheurokat okozni.” (Keresztury, 1982, p. 82)–, ugyanis a jég elverte Ercsey híres muskotály dohányját, amely miatt igencsak nagy összeggel apadt a pénztárcája, továbbá ugyanezen vihar egy nagy almafát is tönkretett. Ezen sajnálatos hírek mellett beszámolt arról is, hogy Ercsey János meglátogatta és rajta keresztül üdvözölte a költőt és családját is, továbbá „Most olyan formán törí a fejét, mintha megházasodnék.” (Keresztury, 1982, p. 82). Ercsey levelét három olyan további hírrel zárta, amelyek mind igen jelentősek voltak Szalonta életében. Az első, hogy a templom párkányzata leomlott, amely balesetben egy kőműves inas szörnyethalt. A második, hogy Rozványi Betti (Erzsébet, 1829–1908) – aki Arany magántanítványa volt 1839-ben, amikor a szalontai főszolgabíró által ajánlott írnoki állás ígéret maradt csupán (Oláh, 2020) – hamarosan Bersekné lesz (amely házasság bizonyítéka az 1852. augusztus 10-én kelt keresztlevél). Ezen az esküvőn Aranyék valószínűleg részt vehettek, hiszen augusztus elején a költő családjával látogatóba érkezett a szülőföldjére (Sáfrán, 1960). Végül a harmadik hír, hogy a politikai cenzúra miatt „lesz egy nagyszerű vizsgálat, hova valamennyi szalontai nadrágos ember és ezekhez tartozó nőszemélyek föl vannak idézve.” (Keresztury, 1982, p. 83). A „nadrágos” jelző olyan emberekre vonatkozott, akik gatya és csizma helyett nadrágot és cipőt viseltek, azaz nem parasztok voltak, hanem városiak és akik iránt a vidéki társadalom bizalmatlan volt. A válasszal Arany késlekedett, ugyanis csak november 19-i dátummal kereste fel Ercseyt, amely küldemény elveszett (a levél dátuma vélelmezett). A kései válasz oka lehet, hogy az Arany család a nyári szünetet Szalontán töltötte, így a levélváltás a személyes jelenlétük miatt felesleges lett volna. November 19-i dátummal Ercsey válaszolt Arany fenti elveszett levelére, sőt, kissé gúnyosan az alábbiakkal intette meg a költőt: „Miután látom s illetőleg látjuk azt: hogy a kőrösiektől hiában várjuk a levelet, mert ők elfelejtkeztek rólunk...” (Keresztury, 1982, p. 114), mivel Aranyék szeptember végi Nagykőrösre való visszaérkezésük óta – mivel a gimnáziumban október 15-én kezdődött a tanév (Oláh, 2021b) – nem keresték fel a

szalontai rokonokat. Ezt követően a sógor és egyben intező a „dominium és pénztár állapotáról” – kissé ironikusan és innentől egyre sűrűbben használva ezen kifejezéseket – számolt be, azaz a ház sikeres, de nem kielégítő befedéséről, a tőzsérek általi földárak felveréséről, a betakarított búza további „sorsáról”, illetve, hogy „A fáskert jó állapotban van.” (Keresztury, 1982, p. 115). Ercsey sorait Kenyeres komikus helyzetének leírásával zárta: „Kenyeresnek pedig maig sem nőtt meg a haja – hanem annyival gyakrabban meg nő a feleségének a h[as]a.” – (Keresztury, 1982, p. 115).

Arany december 4-i válaszlevelében dicsérte az új szállásukat, ugyanis az első kőrösi otthonuk kapcsán az alábbi szörnyűség esett meg: „... azon kis udvari szobának tetőzete, a mely a gyermekek alvó szobája volt, egy reggel, csak kevéssel azután, hogy a gyerekek fölkeltek, beszakadt. A lakás többi részének tetőzete is leomlással fenyegetett, mert a régi rozzant gerendázat nem bírta meg a rá pár nap előtt rakott kukoricza terhét.” (Benkó, 1897, p. 51). Beretvás Gusztáv (1813/1815-?) befogadta Aranyékát, akik még három évet tölthettek ott. Levelében a költő kifejti, hogy újságok terén Szalontához képest Nagykőrös „terra incognita”, azaz ismeretlen föld vagy vidék, hiszen Arany nem tudott Ercseynek új információkkal, pláne irodalmiakkal szolgálni. Aranyak ebben az időszakban beilleszkedési és anyagi gondjai voltak, emellett a városon belüli újabb költözés is kihatott a lelki világára, de az nem állítható, hogy nem szeretett Nagykőrösön élni, hiszen „lelkének fokmérője”, verseinek száma nem csökkent, hanem inkább emelkedett. Ercsey végül december 12-i levelében válaszolt a poétának, amelyben örömet fejezte ki annak kapcsán, hogy „A világ nyolcadik – vagy nem tudom hányadik csodája – az Aranyék hidjuk, készen van, azaz ki van faragva, de még nincs össze-állítva.” (Keresztury, 1982, p. 129), azaz a poéta egyik ingatlannal kapcsolatos problémája ezzel megoldódott. Ercsey a szalontai emberekről szóló híradás mellett kitért János testvérére, aki meglátogatta őt és bár megígérte, hogy ír Aranyaknak, ezt ott helyben nem tette meg. Ercsey beszámolt hízóinak állapotáról, miszerint azok „kövérségi tekintetben, épen azon állapotban maradtak, mellyel bátyámék elmentükkor voltak; s ennek dacára a mostani lágy időben agyon nem verhetjük őket, a tengert hasztalanul pazarlókat” (Keresztury, 1982, p. 130). Számos elpusztult állatukról így kesergett az intező: „Ez által nemcsak számtalan jó falatoktól estünk el – mellyek a jelen, szellemi élvezettel szükölködő prózai világban nagyon jól estek volna” (Keresztury, 1982, p. 131).

Levelezés a korábbi geszti tanítvánnyal és tanítótárral

Arany kapcsolata nem csupán Szalontával volt erős, hanem az ahhoz közeli Geszttel is, amely a Tisza család meghívásának köszönhetően egykoron megélhetési lehetőséget kínált számára. Arany az itt elfogadott magántanítói állással stabilizálta anyagi helyzetét, gondoskodni tudott a családjáról, valamint további tanítási gyakorlatot szerzett és életre szóló barátságot kötött a tanítványával, Tisza Domokossal (1837–1856), aki rövid életének végéig (1856. június 21.) levelezésben állt a poétával. Arany a tanítói állás „kieszközlőjével”, Kovács Jánossal (1816–1906) is élénk levelezést folytatott.

A vizsgált időszak első levelét Arany küldte a tanítványának január 1-i keltezéssel, amelyben érdemi információval nem tudott szolgálni a költő, csupán, hogy „Nagy-Kőrösről egyéb ujságot nem írhatok, mint azt, hogy karácson s új év itt is megtörtént.”

(Keresztury, 1982, p. 9), majd részletekbe menően, javítási szándékkal elemezte Tisza *Következik a keserű pohár!*, valamint az *Élet*, *Halál* című műveit, zárásaként pedig bocsánatot kért a szörnyű írásképeért: „docti male pingunt, indocti pejus”, azaz „A tanultak rosszul festenek, a tanulatlanok még rosszabbul.” (Keresztury, 1982, p. 12. és 807). Ezt követően Arany január 10-i dátummal újabb levéllel kereste fel egykori tanítványát, mivel nem tudta, hogy küldeménye „utol éri-e”, hiszen Tisza Pestre készült. Arany így írt Domokosnak: „Ne szakassza félben levelezését: én részemről mindenkor szívesen veszem sorait, s igyekszem ezután pontosabb lenni a válaszolásban.” (Keresztury, 1982, p. 13). Tisza válasza előtt, január 24-i keltezéssel Kovács is felkereste Aranyt, levelében megírta, hogy nem talál olyan tanárt, aki Domokost úgy taníthatná, mint egykoron a kőrösi poéta. Ezt követően Kovács Tisza órarendjét, illetve a külföldi egyetemi továbbtanulási lehetőségeket ismertette, majd a szalontai házasulandókról, betegségekről és elhunytakról írt. A geszti tanártárs levelét követte Tisza válasza január 24-i dátummal, amelyben szabadkozott a késlekedéséért, majd beszámolt arról, amit Kovács is említett, miszerint bátyja, László (1829–1902) házasodni készül és ezért látogatott haza. Domokos szokásához híven újabb, *A Reggel* és *a Bordal* című verseivel örvendeztette meg Aranyt. Arany január 29-i keltezéssel megkorholta Domokost, mivel sem ő, sem Kovács nem tudatta a költővel a pesti lakásuk házszámát, így Arany csak a szerencsében bízhatott küldeményének megérkezésével kapcsolatosan. Arany levelében beszámolt torokfájásáról, illetve a Tisza által korábban megküldött versekről így írt: „Legnagyobb hibája e két versnek az, hogy hetek óta csak kettő és nem több: azonban elvárom ígéretét.” (Keresztury, 1982, p. 19). Bár Arany megírta Domokosnak, hogy sok az elfoglaltsága a tanítás és a féléves vizsgák miatt, az egykori tanítvány levelei szellemi felfrissülést jelentettek a költőnek.

Az egykori tanítvány február 2-i dátummal válaszolt, amelyben szabadkozása mellett megemlítette az egészségére vonatkozólag, hogy „Némi köhögés és nátha miatt, még eddig nem volt szabad kimennem...” (Keresztury, 1982, p. 21). Ezen információ kiemelten fontos, hiszen Domokos későbbi tüdőbetegsége miatt mindössze 19 évesen, 1856-ban hunyt el. Az ifjú Tisza az *Életkép*, *A fecske* és *a Merre megyek...* című verseit megküldte Aranynak javítás céljából. A költő február 13-i levelében rögvest válaszolt, amelyből megtudhatjuk, hogy a köhögéses betegségek náluk sem voltak ritkák és amellet, hogy Domokos versei örömet okoznak számára, Kőrösről más híre nincs mint hogy vizsgák a félévben már nem lesznek. Domokos február 29-i keltezésű válaszleveléből megtudjuk, hogy a diák mennyire elfoglalt volt, hiszen „a bálozásból rá sem érek hogy a tanulást kivéve, valami okosat tehessek.” (Keresztury, 1982, p. 31). Persze azért annyi ideje mégis volt Domokosnak, hogy megírja és elküldje Aranyra a *Kínvirágok*, az *I. Penna* és az *Elmélkedés utolsó kracjárom* kiadásán című műveit. Emellett Tisza rámutatott, hogy a húsvétot mindennél jobban várja, hiszen a tavasszal kőrösi utat terveztek Aranyt meglátogatva. A látogatással kapcsolatosan maga Kovács kereste fel a költőt március 15-én kelt levelében, amelyben kifejtette azt is, hogy Geszten jobban érzi magát, mint Pesten, illetve „a nem akarásnak nyögés a vége”, továbbá, hogy „még csak Lutheranus sem vagyok, hogy mindent tudnék. Tehát lazukálunk.” (Keresztury, 1982, p. 37). Arany kőrösi életéről így írt Kovács: „Reményelem, hogy ezóta mind Te, mind kedves nőd egészen

megbarátkoztatok Kőrössel; mert csak nagy boldogság az, ha gyermekeitek nevelése kedvetek szerint és mégis szemetek előtt történhetik.” (Keresztury, 1982, p. 37). A sorokból kitűnik a két tanító bensőséges barátsága.

Arany március 22-i dátummal válaszolt Tiszának és késlekedését azzal indokolta, hogy Domokos levelét nem a fiókjába, hanem az egyik zsebébe tette és így elfelejtette azt, majd Domokos megküldött verseit részletekbe menően javította. Tudomásunk van arról, hogy Arany írt Kovácsnak egy április 28-a előtt keltezett, időközben elveszett levelet, aminek tartalmával kapcsolatosan Keresztury (1982) rámutatott, hogy Arany hívta Kovácsékat Kőrösre. A tanítótárs április 28-i levelében így reagált: „ha úgy nem jársz velünk, mint sokszor a szegény ember az essővel szokott járni, – csak várja! csak várja: de ha aztán egyszer megérkezett, bezzeg le is telepedik.” (Keresztury, 1982, p. 47), azaz ha egyszer megérkeznek Aranyékhoz, akkor nehezen fognak búcsúzni tőlük.

Tisza legközelebb május 31-i dátummal kereste fel a költőt az *Ott áll a ház...* című verse megküldésével. Leveléből kiderül, hogy egészsége jobbra fordult, hiszen így fogalmazott az állapotáról: *Az én időtöltésem, igen egyszerű örömek, tanúlok, lovaglok, vadászok ... néha, s írok.*” (Keresztury, 1982, p. 58). A nagykőrösi tartózkodásra is utalt a diák, miszerint azokon a napokon Kovács, ő és Arany kuglival játszva szórakoztak. Június 13-án újabb levél érkezett Tiszától, így a költő megismerhette korábbi tanítványa *Én és a Pegaz, az Egy vár romnál és a Kardcsörrenés...* című verseit. Emellett a diákot a császár alföldi körútja (Arad, Nagyvárad, Debrecen érintésével) érdekelte. Tisza korábbi, az *Elmélkedés utolsó krajcárom kiadásán* című versében nem titkolta véleményét az uralkodóról: *„Zsarnok volt, vérpatak fakadt nyomába, / Messzi járt előtte ezek könnyhullása...”* (Keresztury, 1982, p. 33). Arany június 19-i válaszában elemezte az ifjú verseit és érdeklődött a császári látogatás „okozta” szalontai eseményekről. Tisza június 29-i levelében beszámolt a szalontai uralkodói vizitról. Domokos szerint a császár érdeklődött az 1847. április 11-i nagy szalontai tűzvészről, a helyi iskoláról, valamint a templomról is. Domokos egyúttal *Az idő rövidsége* című angol versfordítását és *Költészetem* című művét is megküldte Aranyak. Arany július 13-i válaszlevelében a versek elemzésére szorítkozott, felhívta Domokos figyelmét arra, hogy vérszínű nefelejcs nem létezik, valamint, hogy továbbra is várja egykori tanítványa verseit.

Kovács eközben július 19-i keltezéssel kereste meg Aranyt. Levelében közvetítette a Tisza család azon kérését, hogy Arany látogasson el Gesztre, kiemelve, hogy a költő kiadásait a család fedezi majd. Ezután Kovács a debreceni professzorválasztásról írt részletesebben, amiből kitűnik, hogy a hatalom az egyházi-önkormányzati nyilvánosság általános betiltására törekedett. Július 21-én Tisza is írt Aranyak, levelében megküldte a költőnek a *Dalnok búja, A képzelethez és a Vadász dal* című műveit. Emellett kifejtette, hogy a Geszt helyett Pesztnak olvasott címzés miatt csak nehezen kapta meg a poéta levelét, de az végül megérkezett a diák öröme.

Tisza Lajosné Teleki Julianna (1805–1863) is írt Arany Jánosnak, levelében fia angol tanítóját, Charles Monnard (1790–1865) svájci történészt okolja Domokos hangulatának és magatartásának változásáért, valamint azért, hogy a fiú nem hallgat a családi vagy nevelői jó szóra. A grófnő szerint *„Szeretett Domokosom bútsú szozatában Önt lelki*

atyának nevezi...” (Keresztury, 1982, p. 95), ezért arra kérte Aranyt, hogy hasson a fiára. A költő nem válaszolt a grófnő megkeresésére.

Domokos október 1-i levelében sajnálatát fejezte ki, hogy Pestről hazatérve nem térhetett be a költőhöz, de az Egy költő elutazására és a Fel a tetőre című verseivel kedveskedett mesterének. Arany október 6-i válaszlevelében leszögezte, hogy nem örökre váltak el egymástól. A költő dicsérte Domokos verseit, kézcsókkal üdvözölte a grófnét és kitért arra, hogy a pap „malacára még most is fáj a fogam, hozzáképzelve az ujbort.” (Keresztury, 1982, p. 102). Domokos október 14-én válaszolt, a helyi betegségek és halálhírek mellett megírta, hogy ha novemberben Pestre utaznak és lesz rá alkalmuk, akkor ellátogat Kőrösre és „egy fertályi gyomlálás után is bejuthatunk a szépen kizöldült udvarba.” (Keresztury, 1982, p. 104), amivel utalt Arany korábbi levelére, amelyben a költő megírta, hogy a nyári geszti út után mire hazaértek Kőrösre, a gyom benőtte a kapujukat. Az ifjú egyúttal megküldte Aranynak a Vágy, a Szép szülöttim... és a Hymnus című műveit.

Október 22-én „Édes Aranybácsi!” megszólítással újra tollat ragadott Domokos, levelében a Vele, Érte, Tőle, a Szüreten és az Életphilosophia című versei megküldése mellett beszámolt a költőnek a Bethlen fiúk, azaz az unokatestvérei távozásáról, amelyet kissé humorosan és Petőfi Sándor (1823–1849) versére célozva így fogalmazott meg: „... épen tegnap mentek el, reggel, és velök a zaj és lárma. ... »Európa csendes, újra csendes.«” (Keresztury, 1982, p. 108). A poeta válasza előtt Domokos november 3-án újra írt Aranynak, amelyben Biharnál és a Fejem felett... című verseinek elemzésre küldése mellett tájékoztatta a volt tanítót, hogy „... írok is én addig folyvást míg gondolatom és tintám ki nem fogy. Tintánk ugyan fogytán van de Kovács bácsi majd csinál ujjat...” (Keresztury, 1982, p. 113). Arany Kőrösön nem maga készítette, hanem vásárolta a tollának ezen „nélkülözhetetlen kellékét”. Arany erre sem válaszolt, így november 21-én aggódva kereste fel a tanítványa a Te adtad, te vedd el... című költeménye mellett a helyi, Tisza családot is érintő gyász hírről, ugyanis egyik rokonuk, egy bizonyos Zeyk József (1805–1852) – akivel Arany is találkozott korábban –, eltávozott. Ugyanezen napon Arany válaszolt Domokosnak, amelyben elnézését kérte a késlekedéséért, kifejtve, hogy nyomós oka volt rá, hiszen a kőrösi albérletük mennyezete beszakadt, így időközben a Beretvás Gusztáv által felajánlott házba költöztek. Ezen szomorú hírt Arany kissé tréfásan vezette fel, ugyanis észrevette, hogy Domokos a korábbi levelét kék tintával írta, amelyre a költő mindig szinte azonnal válaszolt. Levele zárásaként a költő a megküldött verseket részletesen elemezte és dicsérte. Tisza a hónap végén, 27-én rögtön válaszolt is, amelyben kifejtette, hogy a kék tinta „bűvös recipét”, mint azonnali válasza sarkalló színű levélformát megjegyzi, továbbá az Édes álom és A költő hazája című két újabb versével lepte meg Aranyt. Az ifjú december 6-i újabb levelében a Dalaimhoz, valamint a Képzetelem című verseivel lepte meg egykori tanítóját. Emellett Domokos reményét fejezte ki, hogy a kellemes, tavaszias idő – a tél ellenére! – „... a Kőrösi sivatagon hiszem még jobban éldelik, mint mi, »boldog pestiek« a hagyma és tímárszagú dunaparton.” (Keresztury, 1982, p. 127). Arany csak december 17-én válaszolt egykori tanítványának, amelyben a helyi időjárás mellett arról írt, hogy Kőrösön hegedűhangversenyt rendeznek, valamint, hogy felesége éppen gyengélkedik. Az 1852-es év utolsó levélváltása is említésre

méltó, ugyanis Domokos december 21-én az Első hó, a Bánkodása egy Bujdosónak és Mért hogy ez a... című verseit megküldte volt tanárának, illetve arról írt, hogy azért nem tudta a költőt meglátogatni, mert testvére gyengélkedik és édesanyja kérte, hogy ne hagyják őt magára. Erre a levélre Arany 1852-ben már nem válaszolt, ugyanakkor Kovács tanártársának december 22-i levele megérkezett Kőrösre, amelyben jókívánságai és a helyi hírek közvetítése mellett így írt: „Leveledből látám, hogy a kőrösi Karácson össze esik a pestivel...” (Keresztury, 1982, p. 136), azaz Kovács Tisza legutóbbi levelére célzott. Ebből is látszik, hogy a geszti tanító ismerte a kőrösi kollégája és a tanítvány közötti levelek tartalmát. Arany december 23-án válaszolt Kovácsnak, kifejezte jókívánságait, valamint megjegyezte, hogy a tanároknál a magyaros bajusz és szakáll viseletét rossz néven veszik, ugyanis abban (is) az 1848-as eszmét vélték az osztrákok felfedezni.

Tompa Mihály, kinek gondolata és képzelete Aranyhoz kapaszkodott

Tompa és Arany 1852. évi levelezéséből 17 levél maradt fent, melyek tételes felsorolását és közreadását olvashatjuk Keresztury (1982) kritikai művében, ugyanakkor elemzésükre csak felületesen, összehasonlításukra pedig egyáltalán nem került sor. Arany január elsején írt levelében arról panaszkodott, hogy a fizetéséből nem tudnak kijönni, melyre Tompa február 2-án válaszolt, és szomorúan írta, hogy „... ilyen hamar meguntad sőt megutáltad a professzorságot? ez barátom nagy baj! még meg sem kóstoltad jól, már megcsomórlóttal tőle. Ezt nem szeretem!” (Keresztury, 1982, p. 23), továbbá, hogy „Azt irod Jancsi! hogy nem jársz senkihez és hozzád sem jár senki! Különös hát...” (Keresztury, 1982, p. 24), mely utóbbi állítást tételesen cáfolta Tompa.

Arany február 23-i válasza elveszett, de a tartalmában ismert levelében tréfásan megírta Tompának, hogy farsangkor ismét eljöhethetne Kőrösre, mert korábban valaki Tompa álnéven meglátogatta. Ezzel Arany pont Tompára célzott, aki február 20-án álnéven és álruhában váratlanul betoppant Aranyékhoz. Erről a kőrösi poéta az Ercseynek címzett február 28-i levelében részletesen be is számolt, amelyből tudjuk, hogy ötévi levelezés után Tompa az álruhás látogatása alkalmával végül elnevette magát és így Arany előtt lebukott (Benkó, 1897; Voinovich, 1931). Tompa a hónap végén válaszolt Aranyának, megírta, hogy évek óta készült Pestre és végre el is jutott oda, de nem szereti és „Közelebb érzem magamat hozzátok mióta megösmertelek, mert gondolatomnak és képzeletemnek van most már mihez kapaszkodni.” (Keresztury, 1982, p. 31). Március 8-án Hanváról írt Tompa, amelyben felidézte a kőrösi látogatás vidám emlékeit és nyári programra invitálta Aranyékát. Tompa egyúttal lelket öntött a kőrösi poétába: „Szép a világ barátom kedves az élet! csak az ember legyen ember!” (Keresztury, 1982, p. 33). Tompa ezzel felhívta Arany figyelmét arra, hogy új helyzete – a kőrösi állása – mennyi jót hozott neki. Arany március 22-i válaszlevele elveszett, de a tartalma ismert: Arany megírta, hogy az irodalommal felhagyott, éppen gazdálkodik – ugyanis második kőrösi otthonának nagy telke erre lehetőséget adott ellenben az első zárt, kőfalú ingatlanával –, továbbá, hogy szomorú, hogy Tompának nem adott emléket kőrösi látogatásakor, amely jelzi barátságuk mélységét és Arany költőtársa iránt érzett szeretetét. Emellett Arany megemlítette másik barátjával, az 1849-ben eltűnt Petővel kapcsolatos fájalmát is: „Csak az a »harmadik« előkerülne!” (Keresztury, 1982, p. 40).

Április 13-án Tompa egy igen hosszú levélben kereste fel Aranyt, melyből megtudhatjuk, hogy Tompa felesége, Soldos Emília (1831–1867) elköltözött, illetve a hanvai poéta sajnálja, hogy Arannyal nem mulatott többet Kőrösön. Majd Tompa az országos irodalmi híreket tárgyalta és végül visszakanyarodott „örök témájához”, azaz ahhoz, hogy nyáron Aranyék látogassák meg, kerül amibe kerül. Ehhez tételesen kiszámolta, hogy egy főnek az út mennyibe kerülne, illetve megemlítette, hogy „Csirke pedig és saláta lesz bőven. Aztán elmegyünk seregestől ... az aggteleki barlangba...” (Keresztury, 1982, p. 45). Végül Tompa kifejtette, hogy Arany hiába várja Petőfi „megjelenését”. Erre a levélre Arany nem válaszolt. Tompa május 20-i levelében újra felkereste Aranyt, amelyben jelezte barátjának, hogy lefoglalták a hatóságok az 1850. október 12-i levelét – melyben politikáról nem esett szó, ellenben megtudhattuk, hogy Arany pipás ember, mely előre vetíti a Tompával való ezen tárgyú eszmecsereiket (Török & Zeke, 2018) –, de reméli Aranynak nem lesz ebből baja : „... hiszen tudod hogy mi politicával soha nem foglalkodtunk.” (Keresztury, 1982, p. 53). Tompa június 3-án is tollat ragadott és értesítette Aranyt, hogy ügyéről még mindig nem tud semmit – a császári hatóságok mindent alaposan megvizsgáltak ilyen esetekben –, de nyugodjon meg a kőrösi poéta, mert az egy elvitt levélben „nincs benne ördög sem.” (Keresztury, 1982, p. 59). Tompa június 23-án írt újabb levelében megjegyezte, hogy reméli, hogy nem haragszik rá Arany, hiszen a költőtől nem kapott választ leveleire. Ezt követően megírta, hogy a Szuhay Mátyás című művét nem érti, hogy miért akarják mondvacsinált illetlensége miatt cenzúrázni – „A kerek mellbimbó fehér patyolatát, / Mint egy fényes tallér ugy izzasztotta át...” –, mikor más művekben több kétértelműség rejlik. Végül a sajtóparti poéta másik, „örök témaként” a kőrösi esőkről érdeklődött, mivel a csapadék náluk elmaradt az utóbbi időszakban. Arany ezekre a levelekre sem válaszolt. Meg kell jegyezni, hogy Arany senkinek sem írt ebben az időszakban, részben a szalontai látogatásuk miatt. Tompa augusztus 15-én újabb levélben kereste fel költő barátját és értesítette, hogy beidéztek, valamint, hogy nem tudja, mi lesz az ügyéből, ugyanis olyan foglyokkal is találkozott, akiket immáron két éve nem hallgattak ki, majd kissé ironikusan megjegyezte, hogy „Holnap után itt lesz a császár; ad-e ez a magam-forma embereknek vigasztalást?” (Keresztury, 1982, p. 89). Augusztus 25-én Tompa újra írt Aranynak, levelében jelezte, hogy otthon van, azaz véget ért a kassai kihallgatás és vizsgálat, így mihamarabb várja Aranyék látogatását. Végül Arany szeptember 3-án válaszolt, mely levél elveszett, de ismert annak tartalma, mely szerint a szünidőt Szalontán töltötte a család és Tompát a következő nyáron tervezték meglátogatni. Tompa szeptember 15-i válaszlevelében sajnálkozott, hogy Aranyék csak a következő évben utaznak el hozzá és reményét fejezte ki, hogy „ismét más kellemetlenséget nem tojik az ördög.” (Keresztury, 1982, p. 93), azaz nem lesz több császári vizsgálat. Tompa az Aggteleki-barlangba, a Szilicei-jégbarlangba, valamint „szoros kőre és a Szádelői-völgybe” is invitálta Aranyékat, továbbá megjegyezte, hogy „megtartottam harmadévi dohányomból a legjobb s legnagyobb csomókat.” (Keresztury, 1982, p. 93). A pipázás rendre téma volt a két költő között. Arany október 1-i válaszában Nagy-Kőrös nevét furcsán, kissé humorosan írta a fejlécbe: „Nagi-Kewrews”, majd a település újra megjelenik soraiban, megemlíti, hogy az Alföld ezen részében csupán két nap, maximum egy hét a szüreti szünidő. Hazatértekor tapasztalta,

hogy telkét benőtte a gyom – erre emlékezett Tisza Domokos is –, mely Az elhagyott lak (1852) című vers megírására ihlette a költőt. Arany a sok elmaradt válaszlevelét igyekezett pótolni, sőt, megintette magát, hogy igen henye volt a szünetben: „Ettem, ittam, vegetáltam: de egy verset nem csináltam.” (Keresztury, 1982, p. 98). Levele végén versben búcsúzott barátjától, melynek utolsó sora mutatja kettejük szoros kapcsolatát: „Most ölel forróan, – többet ír majd másszor” (Keresztury, 1982, p. 99).

Tompa november 1-i levelében humorosan kifejtette, hogy neki nincs olyan szerencséje, mint Aranynak, hogy három oldalt írjon úgy, hogy nem fogy ki a gondolatokból. Ezt követően Tompa a versek ihletének cseréjéről értekezett, azaz, hogy Arany felhasználta egy gondolatát az Érzékeny búcsú című verséhez, ugyanis az Tompa Télen-nyáron versének címével kezdődik. Erre a hanvai poéta Petőfit hozta fel vidám emlékként, mikor egy kocsmában ettek és egy idegen beléptére így kiáltott Petőfi: „mikor jöttél örömömre?”. Erre Tompa így válaszolt: „mikor mégy el gyötrelmemre?” (Keresztury, 1982, p. 111). Arany december 1-én válaszolt, sorait humorosan ugyanazon gondolatokkal kezdte, mint Tompa a fenti leveleit. Arany tájékoztatta Tompát arról, hogy rövidebbre nyírta bajuszát – utalva arra, hogy a Habsburg irányítás 1848 után nem tűrte a magyarság jelképeit –, hogy minden nagyon drága és a fizetésből nehéz megélni, emellett részletesen bemutatta új, második otthonukat, valamint rákérdezett, hogy „Van-e új borod, mellytől bicska nyilik az ember zsebében, de melly, kandaló előtt, új kolbászra kimondhatatlanul jól esik,” (Keresztury, 1982, p. 123–124), ami jól mutatja Arany egyszerű ízlésvilágát.

A tanár- és pályatársakkal folytatott levelezéstől a hitvesi levelekig

Arany 1852. évi további levelezéseiből 26 darab levél maradt fenn az utókorra, melyek az alábbiak:

1.) Levélváltás Megyeri Ferenc (?–?) rokonával február 28. előtt. Bár a levél nem maradt fenn, de tartalma ismert, mely szerint Megyeri érdeklődött, hogy Arany hajlandó lenne-e eladni a szalontai házát, mire a költő nemleges választ adott.

2.) Levelezés Mezey Ferencel (?–?), Szalonta későbbi bírójával és polgármesterével március 26. előtt egy számadás kapcsán.

3.) Levelezés Kertbeny Károly (1824–1882) újságíró, műfordító, könyvész és bibliográfussal Arany műveinek fordítása kapcsán június 1., július 1., július 31., augusztus 1. és augusztus 3-i keltezőkkel. Kertbeny németül írt Aranyra és hangneme sértő volt a költőre nézve.

4.) Arany június 22-én kelt levelében egy kiadással kapcsolatban írt Szilágyi Sándor (1827–1899) történész és tanártárs számára.

5.) Levelezés Lévy József (1825–1918) költő és műfordítóval július 10., július 13., július 29., október 13. és október 16-i keltezőkkel, versek egymásnak való megküldésével, Tompa kassai kihallgatásával, Lévy hazaköltözésével és professzori helyzetével kapcsolatban.

6.) Szász Károly (1829–1905) lelkész, költő, drámaíró, műfordító, esztéta és politikus augusztus 7-én írt levelében megírta Aranyra, hogy Tompa miként kereste fel soraival

a távollétében. (Szász a levelében Jankónak szólította Aranyt, Miskának pedig a hanvai költőt.)

7.) Mentovich Ferenc (1819–1879) költő és filozófus szeptember 6-án kelt levelében olvasható, hogy lekéste Aranyék szalontai indulását, valamint, hogy „Sáskahad módjára lepte meg városunkat a katonaság.” (Keresztury, 1982, p. 91). Mentovich Nagykőrös kisebb híreinek közlése mellett kérte Aranyékat, hogy mihamarabb térjenek vissza a városba, vélhetőleg mert aggódott amiatt, hogy a poéta esetleg visszaköltözik szülőföldjére.

8.) Gáll János (?–?), Arany első nagykőrösi házigazdája október 18-án kelt levelében a részben beomlott ingatlan elhagyásával kapcsolatosan arra kérte a költőt, hogy „tisztán és épen méltóztasson házatskámát hagyni” (Keresztury, 1982, p. 108).

9.) Jókai Mór (1825–1904) december 3-án kelt levelében tájékoztatta Aranyt arról, hogy elvállalta a Szépirodalmi Lapok szerkesztését, továbbá, hogy a költőtől – természetesen nem ingyen–havi kettő verset vár.

10.) Császár Ferenc (1807–1858) jogász, költő, politikus december 12-én küldött levelében a Keveháza (1853) című verséért megküldte Aranyak a tiszteletdíjat (Voinovich, 1931).

11.) Pákh Albert (1823–1867) ügyvéd, szerkesztő, a Vasárnapi Ujság alapítója december 18., december 24., december 27. és december 29-i dátumokkal kereste fel Aranyt, hogy a Szépirodalmi Lapokba küldjön verseket. A felkérés alapján Arany megküldte a lap számára Rozgonyiné (1852) című balladáját.

12.) Az Arany Jánosné Ercsey Julianna számára (1818–1885) április 9. és április 12-i Pestre címzett, elveszett leveleiben a költő arról írt, hogy az ifjú Tisza náluk szállt meg, valamint, hogy A nagyidai cigányok (1851) művéért megkapta a tiszteletdíját, továbbá, hogy látogatóban járt Jókainál, tehát az otthoni és a családot érintő eseményekről szeretett feleségét azonnal értesítette.

Összegzés

Arany első teljes nagykőrösi éve során a leveleinek száma ugyan nem csökkent, de azok címzettjeinek köre szűkült, amely mutatja, hogy a költő figyelme inkább a munkára, a tanításra, valamint a számára igazán közelállókra szorítkozott. Az 1852-es év levelezéséből megismerhetjük a vidéki, egyszerű Arany János mindennapjait, aki aggódott a szalontai hátrahagyott házáért és a kertjének állapotáért, akit érdekeltek a szülőföldjéről és az ott lakó emberekről szóló hírek. Emellett volt tanár kollégájával és diákjával is intenzív kapcsolatot tartott fent. Kitűnik barátjának, Tompa Mihálynak a portréja is, aki megannyi nehézség ellenére – amelyben magának is része volt –, tartotta a hitet Aranyban és humorba bújtatott véleményével terelte költőtársát a boldog élet felé. Arany ebben az évben kisebb megszakításokkal folyamatosan alkotott.

Az ezen időszakban elkészült versei előrevetítik a kőrösi nagy irodalmi korszakát. Arany leveleiből egy egyenes, családjának és a munkájának élő, tenni akaró férfi képe rajzolódik ki, akinek egyik szilárd kapaszkodója a levelezőtársainak szeretete és támogatása volt. Úgy gondolom, hogy ezen kapcsolatok nélkül Arany nem találta volna meg a helyét Nagykőrösön, ugyanakkor a városhoz való kötődését egyre erősítették lassan kialakuló új baráti kapcsolatai is.

Felhasznált források

- Arany, J. (1851). *A nagyidai czigányok*. Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, leltári szám: NAJM It.74.78.1.a.
- Benkó, I. (1897). *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Ottinger Ede.
- H. Fekete, P. (1958). Arany János birtokvásárlása. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 62 (4), 514–517.
- Keresztury, D. (1974). *Így élt Arany János*. Móra Könyvkiadó.
- Keresztury, D. (szerk.). (1975). *Arany János összes művei XV. Levelezés I. (1828–1851)*. Akadémiai Kiadó.
- Keresztury, D. (szerk.) (1982). *Arany János összes művei XVI. Levelezés II. (1852–1856)*. Akadémiai Kiadó.
- Keresztury, D. & Keresztury, M. (1973). *Arany János összes költeményei I.* Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Oláh, R. (2020). Arany János útja a Nagy-Kőrösi katedráig – Tanuló és tanító évek 1817–1851 között a források tükrében. *Tudásmenedzsment*, 21 (1-2), 96-112.
- Oláh, R. (2021a). Arany János nagykőrösi évei (1851–1860) a levelezései tükrében I. – Az előzmények története (1849–1851). *Tudásmenedzsment*, 22 (1), 73–92.
- Oláh, R. (2021b). Arany János nagykőrösi évei (1851–1860) a levelezései tükrében II. – A meghívás és az érkezés éve (1851). *Tudásmenedzsment*, 22 (2), 52–68.
- Péczely, Gy. (1841). Beszéd, mellyel a debreceni Kiszfaludy-ünnepen martius 1. 1840. a költői díjakat általadta Péczely József. In Fáy, A. (szerk.), *A Kiszfaludy-Társaság Évlapjai I.* (pp. 164–173). Kiszfaludy-Társaság.
- Sáfrán, Gy. (1960). Arany János és Rozvány Erzsébet. In Keresztury, D. & Somogyi, S. (szerk.), *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 19.* (pp. 1-178). Magyar Tudományos Akadémia.
- Török, J. (szerk.). (1852). Ő Felsége magyarországi körutja. *Pesti Napló*, 679, 1–4.
- Török, Zs. & Zeke, Zs. (2018). *Az Arany család tárgyai*. Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Voinovich, G. (1931). *Arany János életrajza II. 1849–1860*. Magyar Tudományos Akadémia.